

IZVEŠTAJ O RADU RADNE GRUPE ZA ZAŠTITU I UNAPREĐENJE MENTALNOG ZDRAVLJA IZBEGLICA, TRAŽILACA AZILA I MIGRANATA

2019-2020

**World Health
Organization**

FONDACIJA ZA OTVORENO DRUŠTVO, SRBIJA
OPEN SOCIETY FOUNDATION, SERBIA

Autori:

Irena Stojadinović

PIN – Psychosocial Innovation Network

Dr Maša Vukčević Marković

PIN – Psychosocial Innovation Network

Naučni saradnik, Odeljenje za psihologiju, Filozofski fakultet,
Univerzitet u Beogradu

Dr Jovana Bjekić

PIN – Psychosocial Innovation Network

Naučni saradnik, Institut za medicinska istraživanja, Univerzitet u
Beogradu

Dr Marko Živanović

PIN – Psychosocial Innovation Network

Naučni saradnik, Institut za psihologiju, Filozofski fakultet,
Univerzitet u Beogradu

Recenzija:

Ivan Živanov

Svetska zdravstvena organizacija

Dr Svetlana Velimirović

Komesarijat za izbeglice i migracije Republike Srbije

Dr Periša Simonović

Institut za javno zdravlje Republike Srbije „dr Milan Jovanović
Batut“

Ova publikacija nastala je uz podršku Fondacije za otvoreno društvo.

FONDACIJA ZA OTVORENO DRUŠTVO, SRBIJA
OPEN SOCIETY FOUNDATION, SERBIA

Autori duguju zahvalnost učesnicima Radne grupe, psihologima i zdravstvenim radnicima koji pružaju usluge mentalnog zdravlja, kao i drugim saradnicima koji su svojim angažovanjem doprineli poboljšanju dostupnosti i kvaliteta usluga mentalnog zdravlja. Posebnu zahvalnost za pomoć pri izradi ove publikacije dugujemo Marii Katerini Gargano (engl. Maria Caterina Gargano).

Od početka izbegličke krize u Srbiji, pružanje usluga mentalnog zdravlja predstavljalo je izazov za postojeći sistem. Naime, iz godine u godinu istraživanja su pokazivala da je gotovo 80% izbeglica u potrebi za nekim vidom psihološke podrške, ali standardi za pružanje ovih usluga – ko, gde, kada i na koji način pruža usluge mentalnog zdravlja nisu bili u dovoljnoj meri definisani. Dodatni izazov predstavljalo je to što je u pružanje ovih usluga bilo uključen veliki broj aktera, finansiranje usluga bilo je primarno kroz kratkoročne projekte, a pružaoci usluga su se usled kontekstualnih promena često smenjivali. Stoga je prepoznata potreba za koordinacijom različitih pružalaca usluga, kako bi se izbeglo preklapanje i obezbedio sa jedne strane kontinuitet u dostupnosti usluga, a sa druge strane, podjednaka teritorijalna dostupnost na različitim lokacijama u Srbiji.

U decembru 2018. godine, eksperti i ekspertkinje sa Instituta za mentalno zdravlje, Instituta za javno zdravlje, PIN-a (Mreža psihosocijalnih inovacija) i Odeljenja za psihologiju Filozofskog fakulteta Univerziteta u Beogradu uz podršku Svetske zdravstvene organizacije, izradili su strateški dokument pod nazivom **Smernice za zaštitu i unapređenje mentalnog zdravlja izbeglica, tražilaca azila i migranata u Srbiji** (u daljem tekstu Smernice), kojima su definisani standardi u pružanju usluga zaštite mentalnog zdravlja izbeglica, migranata i tražilaca azila u Srbiji. Ovaj dokument usvojen je od strane Ministarstva zdravlja Republike Srbije i Komesarijata za izbeglice i migracije Republike Srbije.

Jedna od najznačajnijih preporuka Smernica odnosi se na formiranje **Radne grupe za zaštitu i unapređenje mentalnog zdravlja izbeglica, tražilaca azila i migranata** (u daljem tekstu Radna grupa), koordinacionog tela koje bi za cilj imalo unapređenje sistemske zaštite mentalnog zdravlja izbeglica, tražilaca azila i migranata u Srbiji (u daljem tekstu korisnici). Na inicijativu Komesarijata za izbeglice i migracije Republike Srbije, Svetske zdravstvene organizacije i PIN-a, a u saradnji sa Ministarstvom zdravlja, Ministarstvom za rad, zapošljavanje, boračka i socijalna pitanja, kao i relevantnim međunarodnim agencijama i nevladinim organizacijama, Radna grupa za zaštitu i unapređenje mentalnog zdravlja formirana je i započela je sa radom sredinom 2019. godine. Od svog osnivanja, Radna grupa bavila se rešavanjem aktuelnih izazova pružanja usluga mentalnog zdravlja na lokacijama na kojima borave izbeglice, tražioci azila i migranti, praćenjem primene standarda u pružanju usluga mentalnog zdravlja, unapređenjem sistemskog odgovora na probleme u domenu mentalnog zdravlja, osnaživanjem multisektorske i multidisciplinarne saradnje, kao i kreiranjem dugoročnih i održivih sistemskih rešenja u ovoj oblasti.

Ova publikacija predstavlja izveštaj o radu Radne grupe, prepoznatim izazovima i postignutim rezultatima, kao i daljim planovima za unapređenje sistemske i održive zaštite mentalnog zdravlja izbeglica, tražilaca azila i migranata u Srbiji.

Rad Radne grupe kao i organizovanje dodatnih mehanizama usmerenih na sistemsku zaštitu mentalnog zdravlja izbeglica, tražilaca azila i migranata podržan je projektom koji PIN sprovodi u saradnji sa Svetskom zdravstvenom organizacijom, uz podršku Fondacije za otvoreno društvo.

**SMERNICE ZA ZAŠTITU I UNAPREĐENJE
MENTALNOG ZDRAVLJA IZBEGLICA, TRAŽILACA
AZILA I MIGRANATA U REPUBLICI SRBIJI**

**GUIDANCE FOR PROTECTION AND IMPROVEMENT
OF THE MENTAL HEALTH OF REFUGEES, ASYLUM
SEEKERS AND MIGRANTS IN SERBIA**

RADNA GRUPA ZA ZAŠTITU I UNAPREĐENJE MENTALNOG ZDRAVLJA IZBEGLICA, TRAŽILACA AZILA I MIGRANATA

MANDAT I CILJEVI

- Unapređenje zaštite mentalnog zdravlja izbeglica, tražilaca azila i migranata
- Praćenje primene i revidiranje definisanih standarda u zaštiti mentalnog zdravlja izbeglica, tražilaca azila i migranata
- Prepoznavanje i rešavanje aktuelnih izazova sa terena
- Prepoznavanje sistemskih izazova u pružanju zaštite mentalnog zdravlja i pronalaženje održivih sistemskih odgovora na prepoznate izazove
- Koordinisanje postojećih i planiranje i koordinisanje novodostupnih resursa i dodatnih mehanizama rada kako bi se osigurala što efikasnija dugoročna zaštita mentalnog zdravlja izbeglica, tražilaca i migranata
- Osnaživanje i promovisanje multisektorskog i multidisciplinarnog pristupa zaštiti mentalnog zdravlja

SASTAV I DINAMIKA RADA

Radnu grupu čine predstavnici državnih institucija, međunarodnih agencija i nevladinih organizacije koji se bave pitanjima mentalnog zdravlja.

Dosadašnji članovi Radne grupe:

Pored redovnih članica, spram prepoznatih aktuelnih problema i izazova, Radna grupa na svoje sastanke po potrebi poziva i druge aktere iz sistema kako bi se unapredilo efikasno rešavanje prepoznatih izazova.

Od kad je formirana, sastanci Radne grupe su se održavali jednom u dva meseca, dok se od oktobra 2019. godine uspostavila dinamika sastajanja jednom mesečno, svakog meseca, što je i dalje na snazi. Do sada je održano 12 sastanaka Radne grupe.

Koordinaciona uloga Radne grupe

- 2016 - 2017

Usluge mentalnog zdravlja pružane na različitim lokacijama od strane različitih aktera, većinom projektno finansiranih – bez centralizovanog koordinacionog sistema i mape usluga

- 2018

Smernicama su definisane usluge i standardi za pružanje usluga, što je omogućilo evaluaciju i mapiranje pokrivenosti različitih lokacija uslugama mentalnog zdravlja

- 2019

Formirana radna grupa sa ciljem implementacije Smernica i praćenja standarda pružanja usluga

Mapiranje usluga mentalnog zdravlja na različitim lokacijama, evaluacija adekvatne pokrivenosti i identifikacija lokacija na kojima ne postoji adekvatna pokrivenost uslugama

- 2019 - 2020

Praćenje prelaska angažovanja psihologa sa IOM i DRC na Ministarstvo zdravlja, a zatim okupljanje svih novoangažovanih psihologa kako bi se povezali sa sistemom i kako bi im bile pružene potrebne uvodne i kontinuirane obuke, supervizije i podrška u radu

- 2020

Preraspodela angažovanja psihologa iz NVO sektora na lokacije koje ili nisu bile pokrivene ili su zahtevale dodatne ljudske resurse

Praćenje povlačenja organizacija i agencija iz pružanja usluga mentalnog zdravlja, i vođenje računa o tome da korisnicima usluga mentalnog zdravlja bude obezbeđen kontinuitet u nezi, kao i da nijedna od lokacija ne ostane bez dostupnih usluga

- 2020 - 2021

Radna grupa će nastaviti da prati promene na različitim lokacijama, vrši procenu potreba i usmerava postojeće i traži nove resurse kako bi se obezbedila kontinuirana i ravnomerna pokrivenost uslugama na svim lokacijama

Neke od tema kojima se Radna grupa bavila od svog formiranja uključuju:

- Mapiranje dostupnosti usluga prevencije i zaštite mentalnog zdravlja izbeglicama, tražiocima azila i migrantima
- Koordinacija postojećih resursa kako bi se unapredila dostupnost i omogućio kontinuitet u pružanju usluga
- Jačanje uloge primarne i sekundarne zdravstvene zaštite u pružanju usluga mentalnog zdravlja kroz kreiranje mape teritorijalno nadležnih institucija na primarnom, sekundarnom i tercijarnom nivou zdravstvene zaštite, kreiranje imenika svih institucija, definisanje putanja upućivanja na primarni, sekundarni i tercijarni nivo zdravstvene zaštite i organizovanje sastanaka sa nadležnim institucijama
- Uvođenje i definisanje mesečnih izveštaja svih angažovanih psihologa sa ciljem dobijanja pravovremenih informacija sa svih lokacija u Srbiji i praćenja novonastalih izazova u pružanju zaštite mentalnog zdravlja
- Uspostavljanje sistematske inicijalne i dubinske procene mentalnog zdravlja
- Obezbeđivanje i promovisanje multidisciplinarnе i multisektorske zaštite mentalnog zdravlja kroz unapređenje saradnje između različitih sektora i disciplina, kao i između različitih nivoa usluga usmerenih na zaštitu mentalnog zdravlja izbeglica, tražilaca azila i migranata
- Osnaživanje i promovisanje sistemskih promena koje bi delovale preventivno u pogledu problema u domenu mentalnog zdravlja
- Prepoznavanje i rešavanje aktuelnih izazova sa terena i unapređenje sistemskog odgovora na prepoznate izazove
- Obezbeđivanje pravovremene i kontinuirane psihološke podrške i psihijatrijske nege ugroženim korisnicima
- Koordinacija usluga zaštite mentalnog zdravlja tokom Covid-19 pandemije i vanrednog stanja

Šta kada potrebe za negom prevazilaze trenutne resurse?

Tražimo odgovor unutar postojećeg sistema

Primer: Identifikovan je veći broj psihijatrijskih korisnika u AC Krnjača. Aktuelni resursi ne mogu da pokriju prevoz, usluge prevođenja i adekvatnu pratištu korisnika na redovne pregledе u dom zdravlja. Radna grupa traži alternativni način obezbeđivanja usluga i u saradnji sa DZ Palilula uspostavlja mehanizam mesečnih terenskih poseta psihijatra azilnom centru, kako bi se optimizovali dostupni resursi, smanjilo opterećenje i pružila najbolja moguća nega i zaštita psihološki najranjivijim korisnicima.

Tražimo rešenje obezbeđivanjem dodatnih usluga

Primer: Usled velike teritorijalne udaljenosti najbližeg doma zdravlja, nepostojanja dečijeg psihijatra, kao i Covid-19 pandemije, nije bilo moguće obezbeđivanje psihijatrijskog lečenja maloletnih lica smeštenih u AC Bogovađa. Na inicijativu Radne grupe, UNHCR je obezbedio sredstva za privremeno obezbeđivanje ove usluge angažovanjem eksperta sa iskustvom u radu sa decom i maloletnim licima iz izbegličke populacije.

DODATNI MEHANIZMI RADNE GRUPE

I. VANREDNI SASTANCI RADNE GRUPE

Pored redovnih mesečnih sastanaka, kako bi unapredila pravovremen i efikasan odgovor na nepredviđene situacije na terenu i situacije u kojima je potreban hitan odgovor u zbrinjavanju visoko ugroženih korisnika, Radna grupa formirala je dodatni mehanizam rada – vanredne sastanke članica Radne grupe. Vanredni sastanci se organizuju po potrebi, sazivanjem od strane članica Radne grupe i na njima prisustvuju samo akteri koji su od značaja za rešavanje aktuelnog problema.

Glavni ciljevi i teme vanrednih sastanaka:

- Rešavanje vanrednih i hitnih situacija na terenu koje odstupaju od definisanih procedura za redovno zbrinjavanje psihološki ugroženih korisnika
- Hitno zbrinjavanje najugroženijih korisnika, onih koji su u akutno ugroženom psihičkom stanju kao i korisnika kod kojih se identificuje prisustvo suicidalnih ideja i namera
- Rešavanje pitanja urgentne hospitalizacije i adekvatnog posthospitalnog smeštaja za psihološki najugroženije korisnike

Primer: Identifikovane su značajne teškoće kada je u pitanju urgentan prijem i bolničko zbrinjavanje korisnika. Dodatno, identifikovan je nedostatak adekvatnog smeštaja za psihološki ugrožene osobe za koje nije preporučen boravak u kolektivnom smeštaju, a za koje nije određeno bolničko lečenje. Ovaj problem posebno je prisutan kada se radi o maloletnim korisnicima bez pratnje roditelja.

Tokom vanrednog stanja zbog pandemije Covid-19, maloletniku bez roditeljske pratnje sa psihološkim teškoćama u akutno agitiranom stanju je odbijen bolnički prijem u dve psihijatrijske institucije zadužene za zbrinjavanje adolescenata. Ujedno, maloletnik nije mogao da bude vraćen u prvočitni smeštaj jer u istom ne postoje mehanizmi zaštite druge dece na smeštaju od osoba u agitiranom stanju. Ova situacija rezultirala je pokretanjem postupka o utvrđivanju ispravnosti postupanja zdravstvenih institucija u zbrinjavanju datog lica od strane Kancelarije zaštitnika građana. Postupak je pokazao da postoje problemi u komunikaciji i saradnji institucija koje su zadužene za zbrinjavanje starijih maloletnih lica, što posledično dovodi do izazova i teškoća u slučaju potrebe za njihovim urgentnim bolničkim zbrinjavanjem. Time se dovodi u pitanje obezbeđivanje adekvatne brige o jednoj od najugroženijih grupa.

Radna grupa je pokrenula inicijativu za sistemsko rešenje ovog problema, usmereno na unapređenje saradnje sa psihijatrijskim institucijama u cilju utvrđivanja mehanizama bolničkog zbrinjavanja izbeglica.

2. DODATNI TEMATSKI SASTANCI

Dodatno, kako bi unapredila multisektorsku i multidisciplinarnu saradnju i sveobuhvatan pristup zaštiti mentalnog zdravlja, Radna grupa je do sada pokretala mnogobrojne inicijative sa ciljem unapređenja dostupnosti i efikasnosti usluga i podrške koji su u direktnoj ili indirektnoj vezi sa mentalnim zdravljem izbeglica, tražilaca azila i migranata.

Glavni ciljevi i teme dodatnih sastanaka :

- Unapređenje lokalne koordinacije i saradnje u pružanju zaštite mentalnog zdravlja
- Unapređenje i podsticanje korišćenja usluga u zajednici
- Definisanje instrumenta za inicijalnu procenu mentalnog zdravlja izbeglica, tražilaca azila i migranata
- Povezivanje i unapređenje saradnje svih psihologa koji su angažovani u izbegličkom kontekstu
- Zagovaranje za veću ulogu psihologa u zaštiti mentalnog zdravlja izbeglica
- Pronalaženje alternativnih načina u obezbeđivanju usluga psihološke i psihiatrijske podrške na lokacijama na kojima ovaj vid usluga nije dostupan u okviru sistema
- Organizovanje terenskih poseta psihijatara iz ustanova primarne zdravstvene zaštite smeštajnim objektima kako bi se obezbedila veća dostupnost i efikasnost usluge psihiatrijskog lečenja
- Obezbeđivanje specijalizovanih usluga socijalne zaštite ugroženim korisnicima i zagovaranje za njihovo finansiranje, kako bi se omogućila dostupnost ovih usluga izbeglicama, tražiocima azila i migrantima u Srbiji
- Saradnja sa službom zaštитnika građana na pitanjima relevantnim za obezbeđivanje zaštite najugroženijim korisnicima
- Dobijanje smernica od Instituta za javno zdravlje za sprovođenje mera prevencije i suzbijanja Covid-19 pandemije koje su prilagođene psihološki ugroženim i traumatizovanim korisnicima, pre svega deci bez roditeljske pratnje

Sastav i dinamika rada:

Do sada je organizovano 6 vanrednih sastanaka za zbrinjavanje korisnika sa prihičkim teškoćama, i sprovedeno preko 10 inicijativa usmerenih na multisektorsku i multidisciplinarnu saradnju, u kojima su učestvovali:

- Komesarijat za izbeglice i migracije Republike Srbije
- Ministarstvo zdravlja Republike Srbije
- Ministarstvo za rad, zapošljavanje, boračka i socijalna pitanja Republike Srbije
- Ministarstvo unutrašnjih poslova Republike Srbije
- Služba zaštite građana
- Institut za javno zdravlje Republike Srbije „Dr Milan Jovanović Batut“
- Ustanove primarne, sekundarne i tercijarne zdravstvene zaštite (npr. DZ Vranje, DZ Palilula, Klinički centar Vojvodine, Institut za mentalno zdravlje, Klinika za psihijatrijske bolesti "Dr Laza Lazarević", Klinika za psihijatriju Kliničkog centra Niš, Klinika za neurologiju i psihijatriju za decu i omladinu)
- Azilni i prihvatni centri (npr. AC Sjenica, AC Krnjača, PC Vranje, AC Bogovađa)
- Ustanove socijalne zaštite uključujući smeštajne objekte za maloletna lica (npr. Zavod za vaspitanje dece i omladine u Beogradu i Nišu, JRS)
- Centri za socijalni rad (npr. Gradski CSR Beograd, CSR Sjenica, CSR Voždovac, CSR Vranje)
- Lokalne samouprave (npr. osobe zadužene za usluge socijalne zaštite poput dnevног boravka)
- Međunarodne agencije (UNHCR, IOM, WHO, MSF, Caritas, DRC)
- Nevladine organizacije (PIN, MSF, IAN, Ideas, Indigo, HCIT).

Prilikom hitnog zbrinjavanja deteta sa višestrukim psihosocijalnim teškoćama za koje u okviru smeštajnog objekta nije postojala adekvatna stručna podrška, Radna grupa je kroz saradnju sa sistemom zdravstvene i socijalne zaštite, konkretno razvojnim savetovalištem u okviru DZ Vranje i Dnevni boravkom za decu i mlađe sa smetnjama u razvoju pomogla da se detetu omogući pristup uslugama u zajednici. Kao rezultat odobreno je priključivanje deteta Dnevnom boravku. Dodatno je napravljena jasna podela uloga različitih aktera u pružanju kontinuirane podrške detetu i porodici i to od strane psihologa iz doma zdravlja, psihologa iz NVO, terenskog socijalnog radnika i zaposlenih u dečijem kutku. Ubrzo nakon toga, identifikovano je dete sa sličnim teškoćama smešteno u AC Krnjača, a iskustvo u zbrinjavanju deteta iz PC Vranje bilo je osnov za pravljenje plana zbrinjavanja deteta u Beogradu.

Na osnovu prepoznatih sve učestalijih potreba za uslugama socijalne zaštite, Radna grupa će ovu temu staviti u poseban fokus u narednom periodu i zagovarati za veću dostupnost specijalizovanih usluga socijalne zaštite izbeglicama i tražiocima azila u Srbiji.

***Od izolovanih slučajeva do kreiranja
praksi i novih mehanizama sistema***

DALJI PLANOVI

Radna grupa nastaviće sa radom u istom sastavu i dinamici sastajanja od jednom mesečno, svakog meseca.

Teme koje će biti u fokusu Radne grupe u narednom periodu su:

- Dalji rad na unapređenju sistemske zaštite mentalnog zdravlja
- Prepoznavanje i rešavanje aktuelnih izazova na terenu
- Koordinacija dostupnih resursa i planiranje i koordinisanje novodostupnih kako bi se obezbedio kontinuitet u uslugama mentalnog zdravlja
- Prepoznavanje rizika i negativnih efekata Covid-19 pandemije na mentalno zdravlje izbeglica, tražilaca azila i migranata i obezbeđivanje pravovremene zaštite mentalnog zdravlja
- Obezbeđivanje preventivnih programa i intervencija, sa posebnim fokusom na teme samopovređivanja i zloupotrebe supstanci među izbegličkom i migrantskom populacijom
- Jačanje uloge primarne i sekundarne zdravstvene zaštite u pružanju usluga mentalnog zdravlja
- Jačanje korišćenja usluga u zajednici
- Zagovaranje za obezbeđivanje pristupa uslugama socijalne zaštite za izbeglice, tražioce azila i migrante
- Uspostavljanje sistematske inicijalne i dubinske procene mentalnog zdravlja
- Unapređenje urgentnog hospitalnog zbrinjavanja korisnika sa psihičkim teškoćama kada je to neophodno i pronalaženje i obezbeđivanje adekvatnog posthospitalnog smeštaja za korisnike za koje nije preporučeno da borave u kolektivnim centrima

- Promovisanje i podržavanje empirijski utemeljene prakse
 - Dalji rad na osnaživanju i promovisanju sistemskih promena koje bi delovale preventivno u pogledu problema u domenu mentalnog zdravlja
-

Zloupotreba supstanci među izbeglicama identifikovana je od strane predstavnika Komesarijata za izbeglice, medicinskih timova i socijalnih radnika, kao i kroz mesečne izveštaje psihologa. Dodatno, na osnovu istraživanja (PIN, 2020) su ta zapažanja i potvrđena, te je pokazano da 16.2% ispitanika saopštava da je u prethodnom periodu prekomerno konzumirala alkohol, dok 12.7% saopštava da je koristila psihoaktivne supstance. Stoga se Radna grupa usmerila na osmišljavanje programa i pronalaženje sredstava za prevenciju i suzbijanje ovog problema. Inicijativa je rezultirala projektom koji će sprovoditi UNICEF u saradnji sa Institutom za mentalno zdravlje i članovima Radne grupe, koji će za cilj imati suzbijanje zloupotrebe supstanci među izbegličkom populacijom u Srbiji.

Dodatno, predstavnici Komesarijata i medicinski timovi identifikovali su i problem samopovređivanja među izbeglicama, što je dodatno dokumentovano istraživanjima sprovedenim tokom 2019. i 2020. godine (PIN, 2019; PIN, 2020). Pokazano je da preko četvrtine ispitanika izveštava da razmišљa o ili se već samopovredivala. Dodatno, na osnovu uspostavljenih mehanizama Radne grupe, od strane svih aktera je došlo do prepoznavanja ovog problema među korisnicima, a posebno maloletnicima bez pratnje. Radna grupa u ovom trenutku radi na pripremi odgovora na ova pitanja kroz osnaživanje psihologa za rad sa ovom problematikom, preporučivanju intervencija koje bi mogle sistemski da se sprovode, i pronalaženju dodatnih sredstava za sprovođenje preventivnih programa usmerenih na suzbijanje samopovređivanja među izbegličkom populacijom u Srbiji.

Korisni izvori:

- [Svetozarević, S., Vukčević, Marković, M., Pejušković, B., & Simonović, P. \(2019\). Guidance for protection and improvement of mental health of refugees, asylum seekers and migrants in republic of Serbia.](#) Serbia, Belgrade: World Health Organization.
- [Relevantni dokumenti Komesarijata za izbeglice i migracije Republike Srbije](#)
- [Vukčević Marković, M., Stanković, I., Živić, I., Stojadinović, I., Todorović, A., Šapić, D. & Bjekić, J. \(2020\). Mental health of refugees and migrants. Research report.](#) Serbia, Belgrade: Psychosocial Innovation Network.
- [Bjekić, I., Vukčević Marković, M., Todorović, & Vračević, M. \(2019\). Mental health of refugees and migrants. Research report.](#) Serbia, Belgrade: Red Cross Serbia
- [Vukčević Marković, M., Stojadinović, I., Živanović, M., & Bjekić, J. \(2019\). Towards the improvement of Refugees' Mental Health. Research Report.](#) Serbia, Belgrade: Psychosocial Innovation Network.
- [Vukčević Marković, M, Bobić, A., & Bjekić, J. \(2018\). Psychological wellbeing of refugees in Serbia.](#) Research report. Serbia, Belgrade: Psychosocial Innovation Network.
- [World Health Organization and United Nations High Commissioner for Refugees \(2015\). Clinical management of mental, neurological and substance use conditions in humanitarian emergencies: mhGAP humanitarian intervention guide \(mhGAP-HIG\).](#) Geneva: World Health Organization
- [IASC \(2007\). IASC guidelines on mental health and psychosocial support in emergency settings.](#) Geneva: Inter-Agency Standing Committee.

